

ՀԱՅԿԱՅԱՆ ՎԱՆԵՔԵՐ

1. — ԵՐԿԱՅՆ ԸՆԿՈՒՋԵԱՅ ՎԱՆՔ

Երկայն Ընկուզեաց վանքը կը գտնուէր Երկայն Ընկուզիք գիւղին մօտ, Չմըշ կածափ նահանգի Յողման գաւառին մէջ: Շինուած էր շ. 1430 ին, Պարոն Արեւշահ իշխող տաճարի շնորհիւ, որ այդ ժամանակ եղած է յիշեալ գաւառին Նայիպը: Վանքը սակեր երկու եկեղեցիներ, Ս. Կարապետ և Ս. Աստուածածին, զորս շինել տուած էր Պարոն Արեւշահ, և զարդարած նուիրական սպասներով, մատենաներով և զգեստներով:

Երկայն Ընկուզեաց վանքին իբրև առաջնորդ ծանօթ է Առաքել վարդ. Բաղդիսցի, 1431-1435 թուականներուն: Այդ շրջանին վանքին մէջ կը գտնուէին տասնեակ մը միաբաններ.

Ստեփանոս Կէրպետ,
Տօնական կրօնաւոր,
Թաղէտ աքեղայ,
Կարապետ տրեղայ,
Յովսէփ տրեղայ,
Խաչատուր տրեղայ,
Սիմէոն տրեղայ,
Դաւիթ տրեղայ, փիլիսոփայ,
Գէորգ քահանայ:

Երկայն Ընկուզեաց վանքին մէջ գործող գրիչներէն և անոնց կատարած գրչական աշխատանքէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

Ա. — Գրիգոր Կուղեցի, Գրիչ, Աւետարան մը օրինակած է 1432 ին, Թումայի որդի Հայրապետ տրեղայի կամար: Գրելու սկսած է Ամիթի մէջ, և աւարտած է ճի Յողման գաւառի, ի նահանգին Չմըշ կածափ, ի Սբ. Ուխտին Երկէն Ընկուզեաց, յառաջնորդութեան Առաքել վարդապետի: — Յուլի 26. Ս. Յակոբեանց, Զ. Հատար, էջ 533: Զեռ. Ս. Գ. Թիւ 1957:

Բ. — Մինաս Դպիր, որդի Յուլիանոս շահի, Բաղէշէն բերուած օրինակի մը վրայէն, 1435 ին քաղաքարած է Յայսմաւորքի մը առաջին մասը (էջ 1-316). — Զեռ. Ս. Գ. Թիւ 25:

Գ. — Գէորգ Երէց օրինակած է նոյն Յայսմաւորքին 317-328 էջերը:

Դ. — Կարապետ Գրիչ վանեցի, որդի Ստեփանոս քահանայի և Մինայի, 1435 թուին օրինակած է նոյն Յայսմաւորքին մեծագոյն մասը (էջ 329-1240). յիշատակարանին մէջ կը կարդանք. «Ապար անձամբս յանձն առի, և ամենակարող զաւրուութեամբն Աստուծոյ կատարեցի, պոռնաւորս կենալք, յաւատար երկիր, կարօթի հարէ և ի զաւակացն իմոց» — Յուլի 26. Ս. Յակոբեանց, Ա. Հատար, 1966, էջ 131: Զեռ. Ս. Գ. Թիւ 25:

Ե. — Յովհաննէս սարկաւազ, 1435 ին ծաղկած է վերոյիշեալ Յայսմաւորքը, որուն ռոսպրոցը եղած է Պարոն Արեւշահ, և զոր տաս տարի յետոյ նուիրած է ՎՍԲ. Յակոբայ Երուսաղէմ եկեղեցոյն, երբ Արշին հանդիպած էր Երուսաղէմի Աբրահամ Եպիսկոպոսը. — Նոյն, էջ 132:

Զ. — Դաւիթ աքեղայ, Գրիչ, որդի Սահակ քահանայի, 1434 ին օրինակած է Աւետարան մը, Ռատակէտ Երէցի պատուէրով. — Զեռ. Երեանի, Թիւ 4206:

Թերևս իրեն կարելի է ընծայել ուրիշ Աւետարանի մը գրչութիւնն ալ՝ ըստ հետեւեալ յիշատակարանին. «Գրեցաւ և կապեցաւ ի վանքն Երկայն Ընկուզեաց, ի զաւան Ս. Կարապետին և Ս. Աստուածածնին, և ամենայն սրբոց որ աստ կան, ձեռամբ Դաւիթ աքեղային որ շատ աշխատանք քաշեց ի յաւայն» — Յիշատակարանք ԺԷ. Դարի, Ա. Հատար, էջ 319:

Է. — Յովհաննէս Եպիսկոպոս, Գրիչ, Ծաղկող եւ կազմող, 1578-1603:

1. — Աւետարան մը գրած, ծաղկած է կազմած է 1578 ին, և հետագային նուիրած է Խորհրդի Ս. Յակոբ եկեղեցիին. — Զեռ. Ս. Գ. Թիւ 3243:

2. — Աւետարան մը օրինակած է 1601 ին, որուն յիշատակարանին մէջ կը յայտարարէ. «Ապականեալ ի լուսոյ, և հասեալ ի ծայր կենաց և ի դուռն մահու», և սպասեմ գերեզմանի» — Յիշ. ԺԷ. Դարի, Ա. Հատար, էջ 46, Թիւ 50:

3. — Աւետարան մը օրինակած է 1603 ին, որուն յիշատակարանին մէջ կը կրկնէ վերին չափերով յայտարարութիւնը. — Զեռ. Ս. Գ. Թիւ 3253:

2. - ԾՊԱՏԱՅ ՎԱՆՔ

Ծպատայ վանքը կամ Անապատը կը գտնուէր Մոկաց երկրին մէջ, Եկեղեցին կը կոչուէր Ս. Փրկիչ, վանահայրերէն յիշուած է տէր Յովհաննէս, 1395-1421 թուականներուն: Գրչական աշխատանքներ հոս ալ կատարուած են, և մեղի հասած են քանի մը անուններ: Կը ներկայացնենք ժամանակագրական կարգով:

Ա. - Ստեփանոս Գրիչ, 1369ին օրինակած է մէկ Մայր Մաշտոց, չքնդ հովանեաւ Ս. Փրկչին: - Յիշատակարանք ԺԴ. Դարի, թիւ 600:

Բ. - Կարապետ Արեղայ, 1395-1423 օրինակած է.

1. - Աւետարան, 1395ին, Շատանեցի Մարտիրոսանուէրի խնդրանքով: Մաղկոզ՝ Յովհաննէս: Գրիչը իր յիշատակարանին վերջաւորութեան կ'ըսէ. «Այս քառարի է որ սկսանք, ապա աւարտեցաւ, թուղթ չկար: - Տուցակ Ձեռ. վասպուրականի, Ե. Լալայեան, էջ 229-234:

2. - Զաւարմար, 1413ին, մասնակցութեամբ Յովհաննէս քահանայի: Ստացող՝ Թադէոս քահանայ. - Յիշմ. ԺԵ. Դարի, Ա. Մասն, թիւ 154, Ձեռ. Հալէպի, թիւ 146:

3. - Զաւոց, 1423ին, «ի խնդրոյ սրբաւէր Թովմա կրօնաւորին»: - Յիշմ. ԺԵ. Դարի, Ա. Մասն, թիւ 319:

Գ. - Վարդան Արեղայ, 1421-1425, օրինակած է.

1. - Աւետարան, 1421ին: Մաղկոզ՝ Յովհաննէս: Ստացող՝ Թովմայ կրօնաւոր. - Տուցակ Ձեռ. վասպուրականի, Ե. Լալայեան, էջ 329, 331: Յիշմ. ԺԵ. Դարի, Ա. Մասն, թիւ 295:

2. - Շարականց, 1425ին, «ի խնդրոյ սրբաւէր և ժրջան Յովհաննէս քահանայի»: - Յիշմ. ԺԵ. Դարի, Ա. Մասն, թիւ 360, Ձեռ. Երևանի, թիւ 5955:

Դ. - Ստեփանոս Քահանայ, 1546ին օրինակած է մէկ Յայսմաւուրք, խմբագրութիւն Գրիգոր Մերենցի: Ստացող՝ տէր Ներսէս. - Ձեռ. Երևանի, թիւ 4744:

Ե. - Բարսեղ Վարդապետ, որդի Ներսէս քահանայի, աշակերտ Բրգութեց Յովհաննէս բարունապետի, 1604ին օրինակած է Ներսէս Շնորհալիի գրած Մտաթէսի Մեկնութիւնը: Մաղկոզ՝ Մեղիքսէթ Մոկացի. - Յիշմ. ԺԵ. Դարի, Ա. Հատոր, թիւ 160, Ձեռ. Երևանի, թիւ 1282:

Ձ. - Գրիգոր Արեղայ, որդի Կարապետ քահանայի, 1604ին օրինակած է մէկ Շարականց: Ստացող՝ տէր Աւետիս. - Յիշմ. ԺԵ. Դարի, Ա. Հատոր, թիւ 180:

3. - ԽԼՊԱՄԵՒ ՎԱՆՔ. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ

Խլպամշի վանքը կը գտնուէր Կեդի (Քդի) գաւառին մէջ, Եկեղեցին կառուցուած էր յանուն Ս. Կարապետի:

Վանքին առաջնորդներէն ժանօթ են.

1. - Մելիքսէթ ճալրպետ, 1442 թուին: Այդ շրջանին հոն կը գտնուէին հինգ կուսակրօն քահանաներ, Մեղիքսէթ ճգնաւոր և Դանիէլ սարկաւադ:

2. - Ստեփանոս Եպիսկոպոս, 1464ին, իր օրով վանքին մէջ կային տասնեակ մը կրօնաւորներ:

Սակաւ գրիչներ գործած են Խլպամշի վանքին մէջ. այսպէս,

Ա. - Մնսփրիտոս կրօնաւոր, 1442-56, օրինակած է,

1. - Աւետարան, 1442ին, Ստացողք՝ Օղուլմեկիք և այլք Շատիպէկ. - Ձեռ. Նոր Զուղայի, թիւ 52:

2. - Աւետարան, 1442ին: Ստացող՝ Զաւմեկիք՝ դուստր Գրիգորի. - Ձեռ. Նոր Զուղայի, թիւ 53:

3. - Աւետարան, 1456ին. - Յիշմ. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 107:

Բ. - Ստեփանոս Եպիսկոպոս, 1464ին օրինակած է մէկ Աւետարան: Ստացողք՝ Դուլթի, Ներսէս և այլք. - Յիշմ. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 268, Ձեռ. Ս. Յ. թիւ 3241:

Ն. ԱՐՔ. ՄՈՎԱԿԱՆ